

**ÖMER DAVUT: UYĞUR TİLİ KÜLTÜRÜ TETQIQATI.
ŞINCIANG ÜNİVERSİTESİ NEŞRİYATI. ÜRÜMÇİ, 2011, 394 S.**

*Zemire GULCALI**

Mirsultan Osmanof’un sunuş sözü “Béğişlima” ile başlayan *Uygur Dili Kültürü Araştırması* adlı bu kitab aslında yazarın 10 yılı aşkın süredir “Milli Til-Yéziq//Milli Dil ve Yazı”, “Ğerbiy Diyar Tetqıqatı//Batı Yurt Araştırması”, “Şinciang Ünivérsitétı İlmıy Jurnılı// Şinciang Üniversitesi İlmi Dergisi”, “Til ve Tecime//Dil ve Tercüme” gibi dergilerde yayınlanan 20’den fazla makalesinden seçilerek derlenmiş bir çalışmadır. Eser konu bakımından (yazarın belirttiğine göre) Çağdaş Uygurca, Kültür dil bilimi, Cemiyet dil bilimi ve Yakın zaman Eski Uygur dili (Çağatayca) gibi alanlarla ilgilidir.

Giriş söz kısmında, eserin içeriğinden kısaca bahsedilir; eserde kullanılan bazı adlandırmalarla ilgili okurlarına şu şekilde açıklama yapılır: “Uygurca araştırmalarında kullanılan bazı özel ad ve terimlerde henüz bir birlik sağlanamamıştır. Bu eserde öncelikle kullanılmakta olan bazı terim ve adlandırmaları sırasıyla göstereceğim. Yurt içinde yapılan çalışmalarda ‘Çağatayca’ teriminin yanı sıra ‘Çağatay Uyğur Tili’, ‘Kona Uyğur Tili’, ‘Yéqin Zaman Uyğur Tili’ gibi adlandırmalar da görülür. Dilci İbrahim Mut’i ve Mirsultan Osmanof’un görüşlerine göre Uygur dilinin tarihi gelişim sürecini ‘Qedimki Uyğur Tili//Eski Uygurca’, ‘Ottura Qedimki Uyğur Tili//Orta (dönem) Eski Uygurca’, ‘Hazırqı Zaman Uyğur Tili//Çağdaş Uygurca’ gibi dört devre ayrılır. Bundan yola çıkarak bu kitapta önceki çalışmalarda yer alan ‘Çağatay Dili’ teriminin yerine ‘Yaqın Qedimki Uyğur Tili//Yakın (zaman) Eski Uygurca’ terimi kullanıldı. Ancak alıntı yapılan veya kaynakçada gösterilen eser, derslik kitapları

* Yrd. Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zemire.gulcali@bilecik.edu.tr

ve makalelerin başlıklarında görülen ‘Çağatay Tili’ ismi değiştirilmeden aslına uygun verildi. Bunun dışında, büyük şair ve dil ustası Alişir Nevayi’nin Nevayi mahlası farklı araştırmacılarca Nevayi, Navayi, Nava’i, Nava’iy, Neva’i, Neva’iy gibi biçimlerde kullanılmış olup burada onun el yazmalarında geçen نوايي yazılışına göre Nevayi şekli tercih edildi. Ayrıca ‘Türkiy Tillar Divani’ adı ile neşredilen eser yine başka yerlerde ‘Divanu Luğati’t-Türk’, ‘Kitabu Divani Luğati’t-Türk’ diye de adlandırılır. Bu çalışmamda divanın asıl adı ve uluslararası çalışmalardaki ortak isimlendirilmesine dayanarak ‘Divanu Luğati’t-Türk’ şeklinde alındı. Onun yazarının adı da yazmadaki yazım biçimi ve telaffuz şekline uygun olarak ‘Mehmud Kaşğeri’ şeklinde verildi (2-3). Giriş söz kısmı yazarın kitabın neşredilme süresince yardımcı olan hoca ve meslektaşlarına olan teşekkür yazısıyla son bulur (3-4).

‘Munderice’ başlıklı İçindekiler kısmında eserde ele alınan konular sırasıyla verilir (1-2); İçindekiler kısmı ayrıca Çince ve İngilizce olarak da ayrı ayrı sunulur.

Bu kitap üç kısımdan oluşmaktadır: birinci kısımda Çağdaş Uygurcanın yapılanması ve araştırılmasıyla alakalı sorunlar; yani Uygurcadaki sözlerin türeyişi, yapısı, ikilemeler, bazı fiiller, sözlerin tekrarlanma şekillerine dair alanında yapılan tartışmalar yer alır ve ayrıca Uygurcadaki söz sırası, bazı alıntı sözler, renk adları türlere ayrılarak anlatılır. İkinci kısımda Uygurca ile Uygur kültürünün ilişkisine ait meseleler; yani Uygurcadaki renk isimleri ve selamlaşma ibarelerinin kültürel anlamları ve kültürel özellikleri; Uygur tarihindeki çift dilli durum; *Divanu Luğati’t-Türk*’teki karşılaştırma yöntemi gibi konular ele alınır. Üçüncü kısımda ise ‘Yakın (zaman) Eski Uygurcanın (Çağatayca) yapısı ve bu yazmalarının araştırılmasına dair meseleler; yani Yakın (zaman) Eski Uygur dilinin şekillenmesi, söz varlığı yapısı, isimlerin durum/hâl kategorisi ve yurt dışındaki Yakın (zaman) Eski Uygurca el yazmaları araştırmaları gibi konular aktarılır. Aşağıda *İçindekiler* kısmında verilen başlıkları sırasıyla Türkçeye aktarıyorum:

Munderice (İçindekiler)

Birinci Kısım. Çağdaş Uygurcanın yapısı/kuruluşu üzerine.

Çağdaş Uygurcadaki sözlerin şekillenmesi (1);

Çağdaş Uygurcadaki söz sırası üzerine inceleme (22);

Çağdaş Uygurcadaki *bolmaq* fiili üzerine yeni inceleme (32);

Çağdaş Uygurcadaki kafiyeli sözler üzerine (48);

Çağdaş Uygurcadaki sözlerin tekrarlanması ve onların fonksiyonları üzerine (60);

Çağdaş Uygurcadaki İngilizce kısaltmalar üzerine (67);

Uygurcadaki 10 yıldan beri oluşan yeni söz ve ibareler üzerine inceleme (82);
Çağdaş Uygurcadaki yeni söz ve ibareler üzerine yapılan araştırmalara bakış (98);

Uygurcadaki renk adlarının yapısı ve özelliği (120);

Uygurcadaki selam-Sıhhat (selamlaşma, saygı gösterme, teşekkür etme ve özür dileme) içerikli söz ibareler üzerine (130);

Uygurcadaki Çince Yemek ve Kavurma isimleri üzerine (138);

Yurt dışındaki Uygur dili öğretimi ve araştırmalarının son durumu (140);

Çağdaş Uygurcadaki sözlerin tekrarlanmasına dair araştırma (157);

İkinci kısım. Uygur dili ve Uygur Kültürünün ilişkisi hakkında analizler:

Uygurcadaki renk adlarının kültürel özellikleri üzerine inceleme (174);

Uygurcadaki Selam-Sıhhat (selam, saygı, teşekkür ve özür bildiren) ibarelerinde görülen kültür unsurları (189);

Tarihi Karşılaştırma yöntemi ile “*Divanu Lugati ‘t-Türk*”deki karşılaştırma yöntemi (198);

Uygurların tarihteki çok dillilik ve çift dillilik durumunun türleri üzerine (223);

Uygurcadaki bazı söz varlığı değişmelerinden Uygur tarihine bakış (245);

Uygurca’yı kullanırken görülen cinsiyet farkı hakkında ilk deneme (256);

‘Hoten’ yer adı üzerine (268);

Üçüncü kısım. Yakın (zaman) Eski Uygur dili ve yazma eserler üzerine:

Yakın (zaman) Eski Uygur dili araştırmaları tarihinden kısaca beyan (286);

Yakın (zaman) Eski Uygur dili ve Çağatay Han hakkında (311);

Yakın (zaman) Eski Uygur dilinde *qaratma kéliş* var mıydı?;¹

Yakın (zaman) Eski Uygurcadaki isimlerin hâl kategorisi üzerine (331);

Yakın (zaman) Eski Uygur dilinin söz yapısı üzerine inceleme (350);

Yakın (zaman) Eski Uygurca yazmalarının yurt dışında araştırılması (370).

Eser *paydilanmilar* “kaynakça” kısmı ile son bulur (384-394).

1 Bazı araştırmacılar Çağatayca eserlerde özellikle şiirlerde kişi adlarıyla birlikte kullanılan -örneğin: *Dilbera* “ey Dilber”, *Saqiya* “Ey Saqi”- *a/ya* ünleminin bir tür hâl eki olduğunu ileri sürmüş ve bunu *qartma kéliş// yöneltme durumu*(?) şeklinde adlandırmıştır. Burada yazar konuyla ilgili görüşlere yer verdikten sonra, bu ekin sadece şiiri eserlerde özel adlarla birlikte çok nadir geçtiğini, bütün isim kategorisi için geçerli olmadığını ve diğer durum eklerinde olan gramatik özelliklere sahip olmadığını savunarak bu ekin aslında bir tür yardımcı ek , ünlem olduğunu belirtir (320-330).

